

УДК 37.04-053

В.В. Сибірцев

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Доповідь присвячено розгляду післядипломної освіти як напряму безперервної освіти людини упродовж всього життя, що зумовлює як особистісні якості кожної людини, так і економічний та духовний потенціал держави. Визначено, що успішна інтеграція України в глобальну світову економіку неможлива без створення єдиної і цілісної системи післядипломної освіти.

Ключові слова: система освіти, освіта упродовж всього життя, післядипломна освіта, навчання дорослих

The report is devoted to a review of postgraduate education as a field of continuous education of man throughout the whole of life that determines how the personal qualities of each person and economic and spiritual potential of the State. The successful integration of Ukraine into the global world economy is impossible without the creation of a unified and holistic system of postgraduate education.

Key words: education system, education for all life, postgraduate education, adult learning

Постановка проблеми. Глобальна економіка, ґрунтована на знаннях, пред'являє нові запити до ринку праці у всьому світі. В умовах стрімких змін, що відбуваються в економіці і на ринку праці, зростає значення і необхідність навчання людини упродовж всього активного життя. Громадяни усіх країн світу стикаються з необхідністю оволодіння новими знаннями і навичками з тим, щоб повноцінно відчувати себе в повсякденному житті.

Причини, по яких люди навчаються, дуже різноманітні, і при цьому тих, що пов'язані з професією або бажанням поліпшити свій добробут, не так вже багато. Люди вчаться, щоб поглибити свій професіоналізм або почати власну справу, – але при цьому анітрохи не рідше навчання треба їм для того, щоб розширити свій кругозір і поглибити знання, щоб познайомитися з новими людьми, увійти до тих або інших співтовариств, або просто щоб стати впевненіше в собі і розвинути у своєму характері бажані риси і якості. Навчання людей вимагає нової моделі освіти і професійної підготовки –

моделі навчання упродовж всього життя, що проходить через увесь життєвий цикл з раннього дитинства до глибокої старості. Безперервне навчання включає формальну (школи, університети); неформальну (навчання на робочому місці) і соціально-побутову форми навчання (навички, придбані в сім'ї і суспільстві). Воно дозволяє людям скористатися можливостями навчання тоді, коли в цьому виникає необхідність, а не тоді, коли вони досягають певного віку. Концепція безперервної освіти припускає, що воно повинне охоплювати людей незалежно від їх віку і сфери діяльності, і при цьому надавати їм можливості для реалізації і розвитку абсолютно будь-яких освітніх інтересів і переваг.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується доповідь. Основні стадії концепції безперервної освіти мають пряму залежність від віку тих, хто навчається. Перша група – вік від 6 до 24 років. Навчання в спеціальних освітніх установах, від початкової школи до вищих навчальних закладів, яке закладає основу інтелектуального, соціального і емоційного розвитку людини. Друга група – вік від 25 до 60 років. Хоча формальна освіта до цього часу, як правило, закінчена, люди все ж не припиняють навчатися. Вони можуть займатися професійним розвитком, здобувати додаткову освіту, займатися науковою роботою. Цю стадію концепції безперервної освіти прийнято називати «післядипломна освіта» або «освіта дорослих». Третя група – особи старше 60 років. У цей період життя люди зазвичай дістають прекрасну можливість присвятити себе своїм інтересам і захопленням. Літнім людям необхідно відчувати свідомість свого життя, саме тому підтримка, яку суспільство могло б робити їх безперервному розвитку і навчанню є дуже важливою.

Безперервне отримання і розвиток знань і умінь, що триває усе життя в термінології Європейського Союзу носить назву *Life Long Learning* – навчання упродовж всього життя (всебічний розвиток особистості з одного боку, і спосіб сприяння розвитку всього суспільства з іншого) [1].

Потрібно підкреслити, що термін «*Life Long Learning*» акцентує

активність учнів, тоді як термін «безперервна освіта» більше відноситься до інститутів освітньої сфери. Оскільки термін «безперервна освіта» вже укорінився в українській мові, ми використовуємо термін «навчання упродовж всього життя», розглядаючи їх як синоніми.

В умовах глобалізації, освіта упродовж всього життя зумовлює як особистісні якості кожної людини, так і економічний та духовний потенціал кожної держави. Сьогодні Україна вибрала шлях розвитку, який включає багатогранний спектр розвитку країни. Успішна інтеграція в глобальну світову економіку неможлива без створення єдиної і цілісної системи освіти, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців в затребуваних галузях.

У забезпеченні відповідності попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці найважливіша роль відводиться навчанню дорослих. Але принцип навчання упродовж всього життя не зводиться лише до підвищення кваліфікації або перекваліфікації дорослих, – це комплексне явище безперервності розвитку людини. Якщо ж казати про підтримку і підвищення кваліфікації, то все більшою мірою це відбувається на роботі і у зв'язку з роботою. Навчання у трудовому колективі, у безпосередньому робочому середовищі, безпосередньо на робочому місці - найважливіший елемент навчання навичкам, оволодіння ними і їх вдосконалення. Для цього потрібна тісна взаємодія структур і закладів освіти з трудовими колективами, підприємствами, організаціями, за допомогою якого забезпечується максимальне застосування ноу-хау, навичок, знань і інноваційного потенціалу обох сторін.

Формулювання мети дослідження. За відсутності розвиненої системи безперервної освіти людський капітал росте недостатніми темпами, що гостро відчувається усіма секторами економіки і соціальної сфери. Реальний сектор економіки відчуває значну потребу в кваліфікованих кадрах, не маючи належного інструменту підтримки і підвищення професійних кваліфікацій, технологічної і загальної культури, культури праці. А це не

може не відображатись на конкурентоспроможності економіки. Незважаючи на зростання числа громадян, що підвищують кваліфікацію і проходять професійну перепідготовку, здобувають другу професійну освіту, масштаби системи безперервної освіти, її потенціал не відповідають потребам зростаючої економіки, розвитку соціальної сфери України. Особливою зоною неблагополуччя є підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації робочих кадрів, середнього управлінського персоналу, що реально стримує економічне зростання. Оскільки вказана зона відноситься до сфери навчання після отримання диплому, постає необхідність вивчення сучасних тенденцій формування і розвитку системи післядипломної освіти, як важливої складової системи безперервної освіти людини упродовж всього життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 10 Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III, який втратив чинність від 06.09.2014 на підставі Закону №1556-VII (1556-18) від 01.07.2014 містила наступне:

1. Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і включає:

- перепідготовку – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;
- спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності;
- розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності;
- стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та

обов'язків певної спеціальності.

Особа, яка пройшла перепідготовку і успішно пройшла державну атестацію, отримує відповідний документ про вищу освіту.

Особа, яка успішно пройшла стажування або спеціалізацію чи розширила профіль (підвищила кваліфікацію), отримує відповідний документ про післядипломну освіту.

2. Післядипломна освіта здійснюється вищими навчальними закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів [2].

З нового, чинного, Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII вказану статтю вилучили, а післядипломна освіта згадується у розділі 15 «Прикінцеві та перехідні положення» у вигляді вказування про внесення змін до чинного Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 [3,4]. Мова йде про статтю 47 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003 (в редакції Закону №1556-VII (1556-18) від 01.07.2014), в яких зазначається:

1. Післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше вищої освіти (спеціальності) або професійно-технічної освіти (професії) та практичного досвіду.

2. Післядипломна освіта включає:

– спеціалізацію – профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати окремі завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності;

– перепідготовку – професійне навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією працівниками, які здобули первинну професійну підготовку;

– підвищення кваліфікації – підвищення рівня готовності особи до

виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань;

– стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань.

3. Форми післядипломної освіти:

- професійне навчання працівників робітничим професіям;
- асистентура-стажування;
- інтернатура;
- лікарська резидентура;
- клінічна ординатура тощо.

4. Професійне навчання працівників робітничим професіям включає первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників і може здійснюватися безпосередньо у роботодавця або організовуватися на договірних умовах у професійно-технічних навчальних закладах, на підприємствах, в установах, організаціях, а працівників, які за класифікацією професій належать до категорій керівників, професіоналів і фахівців, перепідготовку, стажування, спеціалізацію та підвищення кваліфікації і може організовуватися на договірних умовах у вищих навчальних закладах.

5. Асистентура-стажування проводиться в університетах, академіях, інститутах і є основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських фахівців мистецького спрямування.

6. Інтернатура проводиться в університетах, академіях, інститутах і є обов'язковою формою первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста або провізора-спеціаліста.

7. Лікарська резидентура проводиться в університетах, академіях, інститутах і є формою спеціалізації лікарів-спеціалістів за певними лікарськими спеціальностями виключно на відповідних клінічних кафедрах

для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста згідно з переліком лікарських спеціальностей, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

8. Клінічна ординатура проводиться в університетах, академіях, інститутах, наукових установах і є формою підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та/або резидентурі за відповідною лікарською спеціальністю.

9. Особа, яка успішно пройшла навчання за програмою післядипломної освіти, отримує відповідний документ, зразок якого затверджується засновником (засновниками) навчального закладу або уповноваженим ним (ними) органом [4].

Таким чином, Закон говорить про те, що після проходження післядипломної освіти видається «документ про післядипломну освіту», а не науковий ступінь, такий як магістр чи доктор, надаючи тим самим післядипломній освіті статусу післядипломної кваліфікації.

Для порівняння сучасних термінологічних і методологічних підходів до системи безперервної освіти в різних країнах зазначимо, що післядипломна освіта у навчальних закладах Великої Британії визначається як *postgraduate education*, або освіта, що здобувається після отримання першого ступеню вищої освіти, тобто освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». В цьому контексті не йдеться про післядипломну кваліфікацію, як про формальне розширення навичок в межах отриманого профілю, або ж перепідготовку, як це трактується українським законодавством. Післядипломна освіта в значенні «*postgraduate education*» означає отримання звання магістра або доктора та сприяє задоволенню інтересів громадян у постійному підвищенні професійно-кваліфікаційного рівня, запобігає втратам продуктивних сил шляхом системного оновлення і корекції професійної підготовленості фахівців до змінюваних умов духовно-інтелектуального потенціалу та матеріального виробництва, кон'юнктури ринку праці; виступає одним із засобів їх соціального захисту та забезпечує потреби суспільства і держави у

конкурентоспроможних фахівцях, які творчо і незалежно мислять.

Зокрема, бажаючи отримати післядипломну освіту, часто обирають Велику Британію, тому що більшість університетських кафедр мають тісні зв'язки з бізнесом і промисловістю, що безпосередньо пов'язує наукові дослідження, які проводяться студентами, з потребами ринку праці. Кількість іноземних студентів на післядипломному рівні там становить 25% від загального контингенту. Багато українських юристів, які прагнуть отримати ступінь магістра з міжнародного або комерційного права обирають саме Велику Британію для післядипломного навчання. Після цього вони затребувані в найбільших міжнародних юридичних фірмах, представництва яких є і в Україні. Для журналістів Британія приваблива як визнаний світовий лідер у вивченні журналістських дисциплін, країна, де журналістська професія має багаті традиції та історію. Багато програм з журналістики пропонують отримати практичний досвід і включають практичні тренінгові курси.

На післядипломні програми у Великій Британії можна вступати після одержання ступеня бакалавра в Україні. Якщо в Україні вважається, що диплом бакалавра дає незакінчену вищу освіту, то у Великій Британії ступінь бакалавра - це закінчена вища освіта. Тому в самій Великій Британії люди досить рідко, у порівнянні з Україною, продовжують своє навчання в магістратурі. Там людина, закінчуючи бакалаврат, відразу йде на ринок праці. В Україні ж прийнято закінчити магістратуру і тільки потім думати про працевлаштування.

Самі британці поступають до магістратури, вже десь попрацювавши, розуміючи, чого вони хочуть, і що їх цікавить. Багато хто поступає до магістратури для того, щоб змінити сферу діяльності, поглибити знання в новій сфері. В цьому полягає різниця в підходах до отримання магістерського ступеня в Україні і у Великій Британії [7].

Такий підхід сприяє тому, що післядипломна освіта органічно вписується в концепцію навчання упродовж всього життя (Life Long

Learning). Це концепція безперестанного, добровільного пошуку нових знань, який надихається як професійними, так і особистими причинами. Подібний спосіб життя сприяє професійному зростанню і конкурентоспроможності людини на ринку праці, є найважливішою частиною особистого зростання. При цьому, в масштабах країни масове прийняття цієї концепції позитивно позначається на формуванні людського і інтелектуального капіталу та його якості. Хоча самостійне і неформальне навчання мають особливе значення, традиційне, формальне навчання (післядипломна освіта) все-таки залишається значною частиною цієї концепції.

Ще один приклад - норвезька система освіти, яка надає величезне значення наданню людям можливості придбавати нові знання і уміння упродовж усього життя, з тим щоб вони могли успішно виконувати свої обов'язки в суспільстві і не відставати від вимог трудового життя, що постійно змінюються. У 1976 році Норвегія стала першою у світі країною, яка ухвалила закон про освіту для дорослих. Програми освіти для дорослих пропонуються як у рамках офіційної освітньої системи, так і низкою добровільних організацій. Пропонуються курси навчання в самих різних галузях, від організації відпочинку і розваг до освіти на рівні університетів. Нині в Норвегії існує 19 офіційно визнаних асоціацій за освітою для дорослих. Курси, організовані асоціаціями за освітою для дорослих, відвідують щорічно близько 500 тис. чоловік. У Норвегії поширене також заочне навчання. Щорічно від 20 до 30 тис. студентів закінчують курси навчання, пропоновані 13 акредитованими незалежними інститутами заочного навчання. Завдяки розширеному використанню комп'ютерних освітніх програм і гнучких програм Інтернет-навчання, заочне навчання набуває важливого значення для задоволення в майбутньому потреб Норвегії у безперервній освіті на всіх рівнях [6].

Фінляндія також іде в ногу з часом. Кількість дорослих, що навчаються за програмами безперервної освіти у вищих навчальних закладах цієї країни вище кількості молодих осіб, що навчаються за традиційними академічними

програмами в університетах. При Міністерстві освіти Фінляндії за рішенням Уряду країни створена і працює міжвідомча Рада по забезпеченню безперервної освіти, яка опікується питаннями організації співробітництва системи освіти і виробництва, забезпечення умов для навчання упродовж всього життя, аспектами удосконалення освіти для дорослих. В Раді представлені: міністерство освіти, міністерство праці і економіки, організації і асоціації, які представлені на ринку праці, шкільні та вищі навчальні заклади [5].

Висновки та рекомендації. Отже, у розвинених країнах безперервна освіта виконує різноманітні освітні, соціальні і економічні функції, забезпечуючи постійний розвиток (зростання) людського капіталу нації; задоволення освітніх потреб населення; гнучке і швидке підстроювання працівників під вимоги ринку праці і технологічного середовища, що змінюються; створення кадрового потенціалу інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери; пом'якшення безробіття шляхом регулярного відтягування значної частини працюючих в освітню сферу; масований додатковий приплив засобів в систему освіти за рахунок різкого збільшення масштабів освітньої діяльності; формування нової технологічної і організаційної культури.

Безумовно, реалізація концепції Life Long Learning залежить від дотримання в суспільстві певних умов. Передусім необхідно, щоб державою визнавалися усі можливі форми, формати і методи навчання. Важливо, щоб в країні сформувалася загальна культура навчання – щоб навчання цінувалося, заохочувалося і було доступним усім, хто бажає, щоб навчання дорослих стало невід'ємною частиною соціально-трудоких відносин.

При цьому вимоги, що пред'являються до самих навчальних процесів, також зазнають істотних змін, пов'язаних з демографією, глобалізацією, впровадженням нових інформаційних технологій, економічних структур, реорганізацією державного сектора. Потрібна нова культура навчання, побудована на інтерактивності, індивідуальних рішеннях, виявленні

передових знань, навчанні безпосередньо на робочих місцях. Головним завданням освіти повинно буди навчання людей вчитися. А сам процес освіти можна буде побудувати на принципах концепції Life Long Learning (зробити довічним), коли кожна людина буде звертатись до системи освіти за певними знаннями і навичками по мірі того, як вони стануть їй необхідні.

Система навчання упродовж всього життя повинна охопити великі сегменти населення, включаючи людей з різноманітними потребами в навчанні. У її основі повинні лежати компетенції, вона не має бути прив'язана до віку людини. Потрібні нові програми і нові методи навчання в традиційних освітніх установах. В той же час потрібні умови для охоплення тих, хто не може піти на програми в традиційні навчальні заклади.

Надання людям засобів, необхідних для функціонування в економіці, ґрунтованій на знаннях, вимагає застосування нової педагогічної моделі, в якій викладачі виступають в ролі провідників, гідів по світу знань, а не тими, хто просто передає знання; акцент повинен робитись на навчання через практичні дії, на роботу в командах і творче мислення. Традиційні освітні системи, в яких викладач є єдиним джерелом знань, погано підходять для навчання людей економіці, ґрунтованій на знаннях. Деякі компетенції, затребувані в такому суспільстві (робота в команді, рішення проблем, мотивація навчатися упродовж всього життя), не можуть бути розвинені в навчальній ситуації, коли викладач диктує учням факти, які ті прагнуть запам'ятати тільки для того, щоб відтворити їх пізніше. Навчання повинне стати гнучкішим і різноманітнішим, допускаючим альтернативні механізми організації навчального процесу, такі як дистанційне навчання і електронне навчання, що припускає можливість вільної і гнучкої участі, а також модульні курси, що надаються в міру необхідності.

Реалізація поставлених завдань вимагає спільних і скоординованих зусиль представників сфери освіти, владних структур, бізнес-спільноти, громадськості з використанням міжнародного досвіду.

Оскільки в сучасних освітніх реаліях це досить далека перспектива і

процес перетворення діючої системи освіти може розтягнутися на довгі роки, саме на удосконалення системи післядипломної освіти та перегляд підходів до неї спрямовані серйозні очікування сьогодні. Мова йде про поетапне навчання і практичне застосування набутих знань. Процес навчання не повинен закінчуватись випуском з вищого навчального закладу, а післядипломна освіта повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямків безперервної освіти в державі, оскільки вона безпосередньо пов'язана з перспективами економічного розвитку та соціальної стабільності суспільства.

Список використаних джерел

1. Духнич Ю. Lifelong Learning – Обучение на протяжении всей жизни. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.smart-edu.com/lifelong-learning.html>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III (втратив чинність на підставі Закону №1556-VII (1556-18) від 01.07.2014). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Копонен М. Обучение на протяжении всей жизни – путь к обеспечению эффективности, роста и конкурентоспособности. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.goodnewsfinland.ru/arhiv/tochka-zreniya/obuchenie-na-protyazhenii-vsej-zhizni-put-k-obespecheniyu-effektivnosti-rosta-i-konkurentosposobnosti>
6. Обучение на протяжении всей жизни. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.norge.ru/helelivsstudium>
7. Післядипломна освіта у Великій Британії – погляд з України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/articles/29169/